

Introducció

Des de temps immemoriales l'home es guiava, per a moltes accions de la vida quotidiana, pel recorregut del sol i la posició dels estels, organitzant-los en constel·lacions a les que posava noms per poder-se-les representar millor. Tanmateix l'home ha tingut, sempre, un desig inesgotable de descobrir nous territoris. En aquest sentit, mentre esdevenia un ésser social, gestionant cada vegada xarxes de relacions més complexes, també esdevenia un ésser geogràfic, descobrint, mica en mica, que allò que coneixia tan sols era una petita part del que quedava per descobrir.

El cert és que aquesta base, estesa al llarg de molts anys, va ser força útil per l'evolució dels éssers humans. Quelcom ha passat, però, en els darrers temps, que ha fet que la nostra societat se senti desorientada, potser per un excés d'informació, potser per una ciència que s'ha dogmatitzat, per una tecnologia que avança més ràpidament del que la nostra biologia i la nostra dimensió ètica poden assumir, ... Si més no, sembla evident que vivim un temps de desconcert que es reflexa en tots els àmbits socials, especialment en el context familiar i escolar.

L'escola, arrossegada per aquestes circumstàncies, pot caure en alguns paranys: defensar-se, protegir-se, tornar-se rígida, limitada, involucionista, ..., o, tot mirant l'estela del que passa a la societat, seguir cegament els nous mites del pensament neoliberal. Hi ha, però, altres alternatives. Per exemple, que accepti el repte de la complexitat en la que ha de conviure i ofereixi als infants un terreny abonat en el que puguin desenvolupar-se des de les seves necessitats vitals, a partir d'allò que forma part dels seus processos de vida, vers un món adult que, necessàriament, ha de transformar-se.

Hem cercat en aquesta metàfora de les **CONSTEL·LACIONS GEOGRÀFIQUES**, que els infants han vivenciat i il·lustrat de forma meravellosa, recollir alguns dels orígens significatius, i possiblement més amables de la humanitat, així com un plantejament que posi de manifest aquesta complexitat, amb la intenció, també, de posar en evidència la limitació dels dualismes, que tants impediments posen a l'autonomia i a la creativitat, en el seu sentit més ampli, dels infants. D'aquesta manera podran esdevenir persones integrals amb tot el bagatge que porten, potencialment, des del seu naixement.

Aquesta exposició de pòsters procura posar en evidència alguns fragments de la vida dels infants a les aules que mostrin, exemplifiquin, aquest abordatge de la complexitat, en un diàleg constant com el que estableixen els infants d'una forma espontània, entre les parts i el tot, entre el dins i el fora. Us convidem a endinsar-vos en la bellesa i el valor de cadascun d'ells sense perdre de vista la perspectiva global del seu sentit, més enllà de la suma de les particularitats, del sentit ampli en el que cal inserir-los, sentit que ens ha de permetre anar una mica més enllà en la nostra tasca educativa.

Estem plenament convençuts que una altra escola és possible, que un altre tipus d'interacció educativa és factible. D'alguna manera això passa per permetre que els infants siguin el centre d'interès de l'escola, una escola que els ha de permetre construir els seus propis espais de seguretat, d'interacció, fomentant un tipus de coneixement que els resulti significatiu en la direcció que li puguin donar un sentit a les seves accions i pensaments, que a la llarga esdevingui un sentit més profund, en definitiva, una escola que inverteixi en el desenvolupament de brúixoles, mapes, xarxes, biografies, ..., fetes a la mida de les necessitats dels infants, que es transformen contínuament.

La metàfora de les Constel·lacions Geogràfiques

Arran de l'exposició de pòsters sobre experiències d'aula, presentats a les VII Jornades d'Innovació en l'etapa d'Educació Infantil (Bellaterra, 6/7 setembre 2004)

És més que probable que algunes persones, al llegir per primer cop l'encapçalament dels pòsters de l'exposició que complementa aquestes Jornades d'Educació Infantil, s'hagin preguntat per què anomenar-la "**Constel·lacions Geogràfiques**". En el text introductorí vàrem voler deixar constància d'algunes de les motivacions que ens van dur en aquesta direcció. Ara voldríem posar fil a l'agulla i aprofundir-hi una mica més.

Sensibilitzats com estem, atrapats en la suggestió de la idea de la complexitat, pensàvem en l'activitat frenètica, creativa, apassionant, dels infants, i ens feia il·lusió plasmar-la en una metàfora. L'exposició, en sí mateixa, ens mostra aquesta complexitat, perquè cadascun dels pòsters recull experiències significatives de la vida que batega a les diferents classes que hi queden representades. Amb aquesta mostra de vivències dels infants seria més que suficient per copsar l'interès i el valor de les seves accions. La nostra gosadia va una mica més enllà a l'intentar, també, dona'ls-hi sentit a partir de la metàfora que, juntament amb les produccions dels nens i nenes d'una classe de quatre anys, vàrem recollir sota l'aixopluc d'aquesta frase tan curta.

Per això, l'especialista en expressió de l'escola, amb l'ajuda de la tutora, els va suggerir **que s'imaginessin com seria un planeta inventat per ells**. La resposta no es va fer esperar i tothom es va posar mans a l'obra. La tasca els va despertar un interès especial perquè el poder-se inventar un espai imaginari els va tenir afeccionats una llarga estona. Més tard els van demanar què passaria si establissin connexions entre uns planetes i els altres, i això encara va enriquir més les seves produccions. Abans cada nen ja els havia explicat què era, per a cadascun d'ells, el seu planeta. Hem transcrit aquestes verbalitzacions, algunes de les quals es poden llegir i visualitzar conjuntament amb el planeta corresponent, al pòster de l'exposició que mostra gràficament aquesta experiència:

*"El meu té una muntanya i una casa, a la casa hi viu un senyor que no coneixo. Aquest treballa pintant, és un pintor de quadres, en els quadres pinta senyors i senyores. Jo guardo el meu planeta per que no vull que se'm perdi. **M'agrada que en el meu planeta hi visqui un pintor**. És un planeta molt bonic. En el planeta s'hi arriba en un avió perquè és molt lluny".*

*"En el meu planeta hi ha muntanyes molt altes i dos arbres. Hi ha un camí que dona tota la volta al planeta. **En el mig hi visc jo** i en un altre lloc del planeta hi viu un amic meu. Jo i el meu amic ens agrada seguir el camí. Des del camí sempre es veu la muntanya".*

*“En el meu planeta hi ha moltes muntanyes, està tot ple de muntanyes, totes són altes, són muntanyes nevades. **Jo visc en el meu planeta amb la meva mare, el meu pare i el meu germà.** Fem excursions per les muntanyes, tot el dia caminant, amunt i avall. En el meu planeta s’hi arriba per una carretera”.*

*“És un planeta con muchos rios, són rios de agua, agua de colors, hi ha un riu amb l’aigua de color blau, un altre riu amb l’aigua vermella,..., hi ha 60 rius! Jo visc aquí i vaig al meu planeta de visita, em banyo en els rius però **no passa res si et banyes en els rius de colors**”.*

*“És un planeta ple de papes i mames. Els papes i les mames tot el dia treballen i no dormen mai. I a vegades també castiguen. Els fills estan en un altre planeta, si volen veure als seus pares van ca al planeta dels papes i mames. **Els nens en el seu planeta treballen de fer planetes**”.*

*“És un planeta amb forma de cara de cocodril. Està ple de muntanyes i hi ha poquetes cases, només n’hi ha tres. En aquestes cases hi viu un pagès que cuida les muntanyes, en una altra casa hi viu un nen que juga a pujar i a baixar muntanyes i l’altra casa és pel cavall. El cavall és del pagès. **Jo m’invento el planeta!**”.*

*“En el meu planeta hi vivim jo i els meus pares. Jo ajudo a fer neteja a la meva mare i el meu pare i jo fem el menjar. I jo amb el meu germà faig tonteries amb ell, ell fa més tonteries que jo! **És un planeta molt gros, tenim molt espai per nosaltres,** podem fer excursions amb el cotxe, podem anar en un parc que és molt gros i molt gros. Coneixem un senyor que viu en un altre planeta i a vegades l’anem a veure. Hi hem d’anar amb avió perquè és una altra Barcelona que és molt lluny.”*

*“El meu planeta es diu PLANETA 111120, hi viuen com una mena de persones que són molt petites. Estudien una mena de boles de vidre que els hi interessin molt. **Treballen investigant aquestes boles però encara no han descobert res.** Joestic aquí, però sóc qui m’he inventat aquest planeta!”*

*“El meu planeta està ple de campos de fútbol, hi ha moltes pilotes para mi solo. Jo visc sol en el planeta però a veces vienen amigos a jugar a fútbol. Como viven aquí, ellos estan en España, y están cerca de mi planeta, **vienen en coche y traen muchas cosas dentro del coche.**”*

*“En mi planeta hay muchos nens, només nens i nenes. **Els nens i les nenes sense els papes estamos muy bien, juguem tot el dia i mengem galetes.** Si algun nen vol veure el seu papa i la seva mama el truca per telèfon.”*

*“El meu planeta és molt gran i també hi ha un montón de gent. També hi ha gossos i la gent passeja els gossos. Tota la gent és diferent perquè porten roba diferent, les cares i els cabells també són diferents. **Es diuen persones.**”*

*“En el meu planeta hi viu el meu papa i la meva mama, preparen el sopar i després dormen. Quan és de dia anem a comprar. En el planeta hi ha moltes botigues d’aigua. **Com que no hi ha rius, ni mars, l’aigua s’ha de comprar a les botigues.**”*

*“En el meu planeta hi viu gent, tota la gent de la meva casa. Pugen, pugen i baixen per anar a l'escola. Vivim en una casa que està molt amunt, i està molt lluny, al mig de tot. La casa és molt gran perquè hi vivim molts, tota la gent viu a la meva casa. **No recordo els noms de la gent.** Els de l'escola si que són els meus amics, els de casa no.”*

Al rellegir-nos aquests texts dels infants, al vincular-los amb el que van dibuixar, escriure i explicar, ens vàrem adonar dels grans valors potencials que contenien, que tan sols començaven a despuntar, com fa el vèrtex d'un iceberg que només ens mostra una petita part del seu volum global. Parant atenció a les seves paraules i a les seves accions vàrem aventurar-nos a jugar amb elles, tot obrint vies a una mirada metafòrica.

D'alguna manera és com si cada vegada que els infants es bolquen a donar contingut a una experiència, aquesta esdevingués, alhora, una gran història en sí mateixa, i una part, un esglaó, de la seva pròpia vida. En el fer dels nanos no hi ha res casual, anecdòtic, tot segueix un fil conductor que sovint queda amagat entre bastidors i que cal saber fer sortir a escena. Aquesta és una de les intencions generals de l'exposició, i també de les pròpies Jornades: que ens ajudin a fer aquest salt qualitatiu i ens permetin esdevenir exploradors més que conductors, que afavoreixin el poder construir i compartir brúixoles, mapes, ..., per tal d'acompanyar-los en el seu apassionant procés de descoberta i creixement.

Per això ens ha semblat interessant plantejar alguns referents que hem anat llegint entre línies, amb la il·lusió posada en les sorpreses que ens han ofert i els valors educatius que hi hem trobat. Per ordenar una mica les nostres idees hem pensat en un seguit d'apartats que conformen aspectes i conceptes suggerents al voltant de:

- . el territori, amb la seva estructura, el tot i les parts
- . l'espai i el temps (camins, orientació, velocitat, ritme, ...), i vinculat a aquests aspectes, l'especificitat dels complementaris dins-fora, centre-perifèria, límit-frontera
- . les relacions, i a expenses d'aquestes, la identitat
- . la fantasia i la realitat

Per qüestions d'interès narratiu no seguirem fil per randa aquests aspectes i deixarem al bon criteri del lector la constatació del seu interès i suggestió.

Illes, planetes, estrelles, ..., continents, constel·lacions, galàxies,... Espais que ens permeten parlar de la dimensió individual i de la dimensió col·lectiva, de les parts i del tot, en una espiral imaginativa que possiblement no tingui fi, perquè ni tan sols la idea d'univers podria acabar sent suficient. No importa, quan els infants juguen a imaginar-se un planeta, en el seu procés, en la seva vivència, ja hi és gairebé tot present.

Prenen decisions de com serà el territori, quina forma tindrà, quin tamany, com serà la seva estructura, què i qui hi haurà, què hi passarà, quines accions es duran a terme al llarg del temps. El sol acte d'imaginar-se i dibuixar aquest territori és, en sí mateix, la síntesi d'una llarga experiència acumulada en la història de la humanitat i la de la pròpia vida. Anant molt temps enrera és com imaginar-se la primera cèl·lula, la gran varietat de transformacions que s'hi han donat per esdevenir quelcom cada vegada més complet, elaborat, i més potencialment continuable i ampliable. El bressol d'una llavor que en sí mateixa ja conté tot el que haurà d'esdevenir. Si més no, com a probabilitat.

En el procés, sempre doble, el de la història i el de la seva actualització, en una dialèctica entre la filogènesi i la ontogènesi, es va definint, al dibuixar-se tots els components, una identitat, encara incipient, encara poc diferenciada del context, que mica en mica s'anirà fiant.

A l'imaginar-se el seu espai-identitat, els infants juguen amb un avantatge, poden establir un diàleg entre realitat i desig, entre allò que els pesa en la seva curta experiència i allò que intueixen que podria ser millor. És un bon recurs per anar sobrevivint a les inclemències de l'atmosfera, que no depenen gaire d'ells mateixos, i en aquest sentit són imprevisibles. Poden, també, canviar els ritmes segons la seva conveniència, marcar els seus propis itineraris, triar el com, el quan, el per què i, especialment, amb qui, en les seves experiències imaginades.

Justament perquè els planetes no estan buits, justament perquè els planetes no estan sols, emergeixen les relacions com un aspecte principal, al voltant del qual giren els guions més importants. Les constel·lacions, les galàxies, són un conjunt incalculable de probables formes de relació i, en aquest sentit, una potencialitat altament exponencial d'esdevenir identitats diverses.

A la vida real segurament apareixeria un aprenent a savi que diria com han de ser els planetes, millor tots iguals, semblants, repetibles, previsibles; segurament apareixeria un aprenent a Déu que diria com establir el lligam entre els planetes, dit d'una altra manera, quins planetes serien més importants, quins tindrien més avantatges, quins podrien establir amb preferència certs tipus de relacions, ... En l'imaginari dels infants aquests embolics racionalistes i de domini no existeixen, tot són possibilitats a indagar, a explorar, conveniències que els afavoreixen, primer per a garantir la supervivència, després per a realitzar-se.

Per a regular aquestes conveniències, mesurades en el valor de les seves pròpies energies i seguretats, disposen d'estratègies diverses: costes, superfícies, atmosferes calculades per afavorir-los, com la membrana de les primeres cèl·lules que va permetre l'aparició de la diversitat de la vida gràcies a la permeabilitat mesurada entre el que sortia cap en fora i el que era deixat entrar cap endins. En els planetes dels infants hi ha membranes, fronteres, escorces, llises i rugoses, primes, gruixudes, dobles, ... Totes tenen la seva funció, mentre es va consolidant la seva experiència sota l'aixopluc de relacions més o menys seguritzants, així com els processos de diferenciació que els permeten saber qui són, com són, abans d'aventurar-se a l'aiguabarreig de la pertinença al grup, a la constel·lació.

El dins i el fora adquireixen una importància cabdal, el dins és estructurant, amb un cert ordre, a fora sovint encara resulta un caos desconcertant. La importància del centre, més resguardat, i la perifèria, on es corren més riscos, sobretot a l'arribar als límits, a la frontera, en la que un pas més pot resultar definitiu per sobreviure o per perdre's en l'abisme. També la significativitat de l'aprop i el lluny, mentre juguen al dalt i al baix amb l'omnipotència que dóna el poder i el vertigen que s'associa al primer, i la càrrega de la supeditació i la vergonya que acompanya al segon.

Per això construeixen un sense fi de possibilitats per explorar l'exterior, per establir el contacte, per anar i tornar quan convingui, donant-se el temps que calgui, camins per caminar-los rectes i directes, gaudint de l'expectativa de les noves troballes, sinuosos mentre s'elabora el dubte i es preveuen els possibles paranys, trencats, escomesos per

les contradiccions, ..., carreteres i vies, més ràpides, al caliu del grup i del clan, ponts, per salvar els obstacles del procés, túnels, per viatjar sota la protecció de possibles interferències, escales, en les que cada esglaó és un repte superat, rius per deixar-se portar. En els trajectes, noves experiències. A l'arribada noves sorpreses. A la tornada velles històries conegudes en procés de transformació gràcies al bagatge del viatge.

I entre l'anar i el venir, a banda de la transformació d'un mateix, també es transforma la imatge del que hi ha al voltant, i del que hi ha a fora, i fins i tot es pot entrar en la reconstrucció de les pròpies constel·lacions. Cada planeta canvia i a la vegada tots els demés també, en una espiral cap el desordre que mica en mica torna a trobar una provisional estabilitat. El temps, igual que l'espai, igual que les relacions, juga un paper important, un temps per a cadascú i un temps per a tots, que no sempre coincideixen.

Certament hi ha sentiments de soledat, planetes suspesos i penjats enmig d'una constel·lació, perduts en la ingravitat del temps. Potser algun moviment en el context proper, en el context llunyà, produiran algun canvi, potser no, és difícil de preveure, no tot és com hom esperaria que fos, no podem preveure, controlar-ho tot.

En tot això els infants diuen "Jo soc l'inventor del meu planeta", tot parlant d'ells des d'aquesta construcció imaginària que deixa entrar i sortir els elements de la realitat i la fantasia. Tot escrivint pàgines de la seva història personal que acabarà esdevenint una biografia de vida, i una biografia compartida.

La família ha de tenir cura de que aquesta invenció, que aquest joc, que aquesta construcció, estigui farcida de tots els ingredients per esdevenir un projecte de vida autònoma, creativa, intel·ligent i responsable. Li ha de donar a l'infant ales per explorar, per imaginar, per arriscar-se, per poder equivocar-se, a la vegada que li ofereix l'anclatge emocional suficient com per fer de pont segur quan aquest s'hagi aventurat a recórrer el territori i a travessar la frontera. És una condició gairebé indispensable, és, d'alguna manera, una llei de vida vinculada a la biologia de l'espècie, amb les seves potencialitats i les seves limitacions.

Per a la família això té avantatges i alguns inconvenients. La pròpia història dels pares, amb la motxilla que cadascú arrossega, el vincle protector excessiu, l'expectativa compulsiva perquè tot surti bé, ..., poden ser llastres, frens, barreres. L'espontaneïtat, l'amor incondicional, el desig, la satisfacció de veure'ls créixer, ..., són alguns dels grans valors en els que se sustenten els avantatges perquè el procés sigui prou ric pels infants.

I l'escola, quin paper hi juga, com pot fer front a tot aquest conjunt de fenòmens, com pot sintonitzar amb aquest mar d'incerteses, com pot submergir-se en aquesta complexitat desbordant sense sentir-se del tot perduda en el camí, què pot fer, en definitiva, per esdevenir un espai, un context, una experiència, un acompanyament per l'exploració, com pot fer a la vegada de brúixola i de contenció, com pot ser a la vegada un impuls cap el que és desconegut i oferir el confort i el caliu de l'espai conegut?

De quina manera l'escola, perquè en aquest sentit juga amb un cert avantatge respecte la família, donada la suficient i ajustada distància emocional amb la que pot jugar, pot ajudar a construir un anar i venir entre aquesta identitat personal i la pertinença a un grup social, com li garanteix a l'infant que podrà escriure la seva història, la seva pròpia biografia, mentre es va rescrivint la història del grup? **Com podem passar d'una escola descriptiva a una escola narrativa?**

De quina manera l'escola ajuda als infants a transformar les seves incursions als diferents móns amb els que interactua perquè esdevinguin coneixement amb sentit, i que aquests sentits acabin formant part d'un sentit més ampli, més gran, que embolcalli el seu esdevenir?

Quantes preguntes més podríem fer-nos, a quina més interessant, a quina més compromesa, a quina més suggerent, a quina més incerta, ... Amb aquesta exposició de les Constel·lacions Geogràfiques i la metàfora, les metàfores que hi veiem relacionades, pretenem mostrar algunes experiències reals, amb nens i nenes de carn i ossos, amb escoles físiques, amb educadors i educadores implicats en aquests somnis i projectes, que caminen en aquestes direccions. Experiències que, mes enllà de les anècdotes concretes del tema, dels processos, dels esdeveniments, mostren que les preguntes d'abans tenen algunes respostes possibles. Això ens ha de seguritzar i estimular a continuar amb aquesta bona orientació.

Us convidem a reviuir aquestes experiències, a partir de la vostra mirada, a fer-les més sòlides, així com us convidem a que en aquestes Jornades, que han estat preparades amb molt d'amor, puguem anar trobant noves respostes a la vegada que fent-nos noves preguntes. Recordeu, els infants diuen "jo soc l'inventor del meu planeta", no podem nosaltres somiar, dir, i fer: "la nostra escola acull la teva intenció, el teu procés, i esdevindrà l'espai més ric possible per a totes les teves necessitats, descobertes i neguits". Diuen que somiar no costa res. Fem del somni una realitat possible i compromesa.

El treball pràctic que acompanya aquesta metàfora va ser realitzat al CEIP El Turó de Montcada i Reixac per l'especialista d'expressió, Meritxell Bonàs, amb la col·laboració de la tutora de la classe de P4, Dora Garmendia, a la que agraïm les facilitats donades per poder-lo realitzar i per la seva ajuda al llarg del procés.

Meritxell Bonàs (CEIP Ripollet, Ripollet)

Lídia Esteban (CEIP Patufet Sant Jordi de L'Hospitalet)

Carles Parellada (ICE UAB)

Bellaterra, juliol del 2004